

Ідэя краёвасці¹

Станіслаў Свяневіч

I

Прапагандаваная намі ідэя краёвасці, імкненне да надання літоўска-беларускім землям тэрытарыяльнай аўтаноміі не ўзнікла, як гэта некаторыя неабгрунтавана сцвярджаюць, *ad usum*² моманту. Яна з’яўляецца вынікам той асобнасці, якую цяперашнія ўсходнія землі на працягу стагоддзяў, на калісьці вялізнай тэрыторыі, якая ахоплівала Вільню, Коўна і Менск, мелі ў адносінах да Рэчы Паспалітай, з якой Вялікая Літва была ў той час звязаная Люблінскай уніяй. Гэтая асобнасць знайшла сваё ўвасабленне ў іншым уладкаванні Літвы ў параўнанні з усёй Польшчай. Праўда, Канстытуцыя 3-га мая фармальна адмяніла гэтыя асаблівасці ў дзяржаўным уладкаванні паміж братнімі краінамі, аднак адпаведная пастанова ніколі не была ўведзена ў жыццё, засталася мёртвым гучам. Фактычна ў выніку далейшага развіцця падзей асаблівасць умоў на землях былога Вялікага Княства Літоўскага, ідучы рознымі шляхамі, перажыла часы расійскай акупацыі і ў поўным аб’ёме захавала сілу ажно да нашых часоў.

Пачнем з падзелаў Польшчы. Расія, перш чым на карэнную Польшчу, ударыла спачатку на землі былога Вялікага Княства Літоўскага, якія патрапілі пад яе акупацыю раней за астатнія часткі Рэчы Паспалітай. У адносінах да літоўска-беларускіх земляў Расія, выдатна разумеючы іх спецыфічныя, адрозныя ад агульнапольскіх асаблівасці, ужывала адмысловыя метады, скіраваныя на адарванне ад любога саюзу з Польшчай і цвёрдае звязванне з расійскай дзяржаўнасцю ў якасці *истинно-русского края*. У гэтым кірунку ішла праца Мураўёвых, Навасільцавых* і іншых расійскіх высокіх чыноўнікаў, якія ў гісторыю Літвы запісалі свае імёны літарамі, залітымі крывёю.

Расія хацела выдаліць з былой Вялікай Літвы тое прапольскае пачуццёвае, культурнае і палітычнае напластаванне, якое пад шыр-

¹ Перакладзена паводле: lit. [Swianiewicz, Stanislaw] (1928). "Idea krajowości", *Kurjer Wileński*, 13.01.1928, 14.01.1928, 22.01.1928..

² Дзеля патрэбы (лац.). – Заўвага перакладчыка.

май зусім выразна бачных адметнасцяў зрабіла магчымым згоднае сужыццё на працягу стагоддзяў двух братэрскіх – польскага і літоўскага – народаў, і такім чынам адсунуць “польскую небяспеку” як мага далей на захад.

Аднак нават такі бязлітасны і паслядоўны тэрор, як расійскі, не мог на працягу доўгіх дзясяткаў гадоў разарваць вельмі моцных сувязяў, якія на працягу стагоддзяў лучылі Літву з Польшчай. Паўстанні супраць расійскага прыгнёту, у якіх бралі ўдзел карэнныя літвіны і нават беларусы, былі найлепшым доказам гэтага. Памяць пра расаптаную супольным ворагам некалі цудоўную мінуўшчыну, у якой “літвін быў паляку братам”, была настолькі жывая, што гульня Расіі на асаблівасцях, якімі адзначаліся адносіны Літвы да Польшчы і наадварот, доўга не давала станоўчага выніку.

Польскі народ не адмаўляўся ад сваіх правоў на незалежнасць, некалькі разоў дэманструючы гэта адчайным і безнадзейным узброеным выступленнем, народы ж, якія жылі на тэрыторыі гістарычнай Літвы, надалей захоўваючы пачуццё сваёй асобнасці, змагаліся супраць Расіі супольна з палякамі, імкнучыся такім чынам да вяртання такой Польшчы, якой яна была перад падзеламі, гэта значыць складзенай з этнаграфічнай Польшчы і Літвы і ўладкаванай на федэрацыйных асновах.

Аднак пастаянная і паслядоўная расійская праца, у рэшце рэшт, пачала ў пэўнай ступені дасягаць пастаўленай мэты. Гэта знайшло сваё выяўленне ў першую чаргу у паводзінах сялян у 1863 годзе на літоўска-беларускіх землях, вялікая колькасць жыхароў вёскі была непрыхільная да паўстанцаў і нават іх выдавалі. Гэта быў першы пазітыўны для расійцаў вынік іхняй працы.

Затым прыйшлі і іншыя.

Калі выбухнула сусветная вайна і сярод прыгнечаных народаў ва ўсім свеце падзьмуў вецер свабоды, памкненні да здабыцця незалежнасці на тэрыторыі былой Рэчы Паспалітай, сканфедэраванай з Літвой, аказаліся занадта абмежаванымі. Выразна і рашуча незалежніцкі рух на тэрыторыі расійскай акупацыі разгарнуўся з усёй сілай толькі на тэрыторыі колішняй “Кангрэсаўкі” і некалькіх іншых павеатах, якія непасрэдна з ёй межавалі. Амбіцыі гістарычнай Літвы так далёка не сягалі, яны знаходзіліся па-за межамі, вызначанымі натуральным імпульсам Польшчы да змагання за волю. Ды і само польскае грамадства ў Варшаве, з невялікімі толькі выключэннямі, у сваіх незалежніцкіх памкненнях не сягала па-за межы Польскага Каралеўства – на берагі Нёмана ці Дняпра.

У сучасных межах цяперашніх польскіх усходніх земляў, з даткам да іх Менска, адчувалася хоць і моцнае, але ўжо памкненне толькі да здабыцця ў межах расійскай дзяржаўнасці тэрытарыяльнай аўтаноміі. Такія ж памкненні – аўтаномныя, а не незалежніцкія, пусцілі парасткі таксама на тэрыторыі цяперашняй выключна нацыянальнай Літвы, называнай дзеля адрознення ад гістарычнай Літвы і Сярэдняй Літвы Ковенскай Літвой.

Тут у дужках трэба зазначыць, што літоўскі народ аж да часу нямецкай акупацыі не праяўляў ніякіх незалежніцкіх тэндэнцый. Нават першы з'езд літоўскіх дзеячаў, які адбыўся перад вайной, прыняў пастанову, што дамагалася ў рамках расійскай дзяржаўнасці *толькі* тэрытарыяльнай аўтаноміі для земляў, населеных літоўцамі.

Канчатковы ж вынік уладарання расійцаў, іх старой і выпрабаванай на працягу стагоддзяў палітыкі, якая праводзілася паводле прынцыпу *divide et impera*, быў такі, што на ўсёй ранейшай тэрыторыі Польшчы, якая была перад падзеламі, дзякуючы гульні на тэрытарыяльных асаблівасцях, пачуццёва-гістарычная пераемнасць цалкам не ўтрымалася, а аказалася глыбока раздвоенай.

Жыхары літоўска-беларускіх земляў, да апошняга моманту заварожаныя магутнасцю расійскага калоса, баяліся і марыць пра аднаўленне ягелонскай ідэі, пагаджаючыся застацца ў рамках расійскай дзяржаўнасці і патрабуючы для сябе толькі тэрытарыяльнай аўтаноміі. Мы не будзем тут выяўляць усе прычыны, дзеля якіх так сталася. Зазначым толькі, што тут сярод іншага граў сваю ролю цэлы комплекс фактараў. Пры гэтым галоўным была разнароднасць гэтых земляў у нацыянальным плане, бо толькі дакладна акрэсленыя і абмежаваныя тэрыторыі былога Вялікага Княства Літоўскага складалі з'яднанае этнаграфічнае цэлае (частка цяперашняй нацыянальнай тэрыторыі Ковенскай Літвы і частка савецкай нацыянальнай Беларусі). Менавіта нацыянальная разнастайнасць дала магчымасць Расіі адарваць землі былой Вялікай Літвы ад мацярынскай асновы, якім пры стварэнні федэрацыі была б Польская Рэспубліка.

II

Прадаўжальнікамі расійскай палітыкі на тэрыторыі земляў былога Вялікага Княства Літоўскага, гэта значыць стасавання да іх іншага падыходу, чым да астатніх частак былой Рэчы Паспалітай,

былі падчас некалькігадовай акупацыі немцы. Ад самага моманту заняцця гэтых земляў яны пачалі рупіцца пра навядзенне, паводле іх тагачаснай думкі, канчатковай перашкоды паміж этнаграфічнай Польшчай і літоўска-беларускімі землямі, здольнай зрабіць немагчымым вяртанне да агульнай для гэтых земляў канцэпцыі, якой была унія з Польшчай. Галоўнай падставай для нямецкіх намераў была *таксама асаблівасць адносін*, якія тут панавалі, і магчымасць на гэтым гуляць. Першым этапам у рэалізацыі гэтых планаў было пытанне падпарадкавання этнаграфічнай Літвы Усходняй Прусіі і, такім чынам, стварэння з яе шырокай апоры для сябе ў Прыбалтыцы. Польшча, праўда, у той час была занадта занятая ўласнымі справамі і ёй было яшчэ вельмі далёка нават да незалежнасці ў этнаграфічных межах, каб думаць яшчэ пра фармаванне тэндэнцыі да рэалізацыі дзяржаўных мэтаў сярод жыхароў Вялікага Княства Літоўскага, уплываць тут на натуральнае тэрытарыяльнае ўкладанне.

Абуджэнне немцамі сярод літоўцаў незалежніцкага духу асобнага ад Польшчы, стварэнне пры іх актыўнай падтрымцы Тарыбы і закладанне першых камянёў пад будынак поўнай выключна літоўскай незалежнасці адбылося без хоць бы якога ўдзелу Польшчы.

У такіх умовах, улічваючы, што літоўскі народ не праяўляў ніякіх незалежніцкіх тэндэнцыяў, літоўская дзяржаўнасць была насельніцтву проста навязаная сілай. Несвядомыя літоўскія масы паводзілі сябе ў той час зусім пасіўна і прынялі незалежнасць Літвы як нейкае нязначнае, нічога не вартае адміністрацыйнае распараджэнне.

Стваралі гэтую незалежнасць некалькі дзясяткаў інтэлігентаў і паўінтэлігентаў, якія ў поўным адрыве ад усяго грамадства рабілі тое, што ім казалі нямецкія ўлады. Было гэта, такім чынам, тыповае стварэнне дзяржавы паводле загаду. Само сабой зразумела, што ў тых умовах пра захаванне нейкай лініі, адпаведнай традыцыям і сапраўдным інтарэсам усёй Літвы, гаворкі ісці не магло.

Польская грамадскасць у Літве, як больш усвядомленая і палітычна дасведчаная, была верная традыцыі і добра разумела, што нямецкая праца – гэта небяспечнае вастрывё, накіраванае галоўным чынам супраць польска-літоўскай федэрацыйнай канцэпцыі, і што літоўскі народ – гэта толькі марыянетка ў руках Нямеччыны. Дзеля таго яна пайшла зусім іншым шляхам, далёкім ад таго, якога хацелася немцам. Створаны ў той час Польскі камітэт, які складаўся з прадстаўнікоў усіх кірункаў палітычнай думкі, пачынаючы з перакананых правых

і канчаючы сябрамі Польскай сацыялістычнай партыі, нягледзячы на вялізную розніцу ў поглядах і перакананнях, заняў агульную пазіцыю. У мемарандуме, звернутым да акупантаў, Польскі камітэт патрабаваў стварэння з Польшчы і Вялікай Літвы з Вільняй, Коўнам і Менскам адзінай дзяржавы “на аснове самастойнасці складовых частак” (Польшчы і Літвы). Такім чынам, польская грамадскасць салідарна стала на федэрацыйныя пазіцыі, імкнучыся тым самым да новага ажыццяўлення ягелонскай ідэі.

Такім чынам, польская грамадскасць усведамляла адметнасць, якую мелі землі былога Вялікага Княства Літоўскага ў дачыненні да Польшчы, іначай у вышэйзгаданым мемарандуме дамагалася б больш цеснай сувязі з Польшчай. Аднак гэты голас польскай грамадскасці не меў у той час аніякага ўплыву на складванне сітуацыі ў Прыбалтыцы.

Развіццё далейшых падзей пайшло ў зусім іншым кірунку, у выніку чаго канцэпцыя аднаўлення Вялікай Літвы была адсунутая на задні план, па ёй наносіўся ўдар за ўдарам.

Умацаванне пры дапамозе нямецкіх акупантаў нацыянальнай Літвы нанесла гэтай канцэпцыі першы магутны ўдар. Нямецкія грошы, якія ў той час сілкавалі літоўскую паланафобію, настроівалі літоўцаў усё больш ваража ў дачыненні да любога саюзу з Польшчай.

Распачатае немцамі засяванне нянавісці Літвы да Польшчы пачало ў рэшце рэшт падразаць яшчэ да апошніх часоў моцныя карані ягелонскіх традыцый, якія жылі глыбока ў душах не толькі карэнных палякаў, для якіх ягелонская ідэя была і дагэтуль ёсць найсвятлейшай старонкай айчыннай гісторыі, але і ў душах жыхароў Вялікай Літвы. Гэта быў другі магутны ўдар.

Трэцім ударам па канцэпцыі аднаўлення Вялікай Літвы быў кірунак польскай палітыкі ў 1920 годзе. Польшча ў той час знаходзілася тут, у Прыбалтыцы, у становішчы, як Нямецчына перад сваёй паразай. Яна магла паводле сваёй волі дыктаваць умовы як Расіі, так і Літве, якія яны *volens nolens* мусілі б прыняць. Яна магла стварыць Вялікую Літву, што напрошвалася само сабой. Сталася, аднак, іначай, і, з аднаго боку, быў напалову падзелены жывы беларускі арганізм, а з другога – дазволена было далей свабодна развівацца запачаткаванаму Нямецчынай проста такі паганскаму, адзяржаўленаму ўрадам і асвечанаму літоўскім клірам *культу нянавісці* да ўсяго польскага.

Такім чынам, у Прыбалтыцы склалася карыкатурная сістэма адносінаў. Замест аднаго натуральнага дзяржаўнага арганізма, якім

калісьці была Вялікая Літва, узніклі ажно тры: на поўначы – нацыянальная Літва з Коўнам, на ўсходзе – нацыянальная Беларусь з Менскам, а ў цэнтры – землі з пераважна польскім элементам, з якіх утварылася Сярэдняя Літва – апошні магіканін канцэпцыі Вялікай Літвы ў межах польскай дзяржаўнасці.

І вось у той момант, калі справа аднаўлення Вялікай Літвы аказалася на доўгі час пахаваная, бо толькі яе частка апынулася пад непасрэдным польскім уплывам, Польшча да гэтых тэрыторый з дамінаваннем польскага элемента ставіцца гэтак жа сама, як перад гэтым Расія і Нямецчына. Дзеля іншых прычын, але і яна падыходзіць да іх з зусім іншай меркай, чым да ўсёй краіны. Гэта знайшло сваё ўвасабленне пасля пастановы Віленскага сейма, паводле якой Сярэдняя Літва далучалася да Польшчы.⁴ Польшча ў той час гарантвала літоўска-беларускім землям *асаблівы арганічны статус (odrębny statut organiczny)*.

Праўда, гэты статус не быў праведзены ў жыццё, паколькі ў проста вар’яцкім цэнтралісцкім шавіністычным шале польскае грамадства ў той час пра гэта зусім не згадвала, але, тым не менш, ён, нягледзячы ні на што, выдатна сведчыць, што Польшча ўсведамляла асобнасць, якой адзначаюцца літоўска-беларускія землі.

З таго ж, што мы сказалі вышэй, відаць, што кожная з дзяржаў, якая валодала літоўска-беларускімі землямі, хоць з розных матываў і з рознымі мэтамі, але цалкам усведамляла тыя асаблівасці, якія ў суме складаюць прапанаваную нам *ідэю краёвасці*.

III

Пераходзячы нарэшце да сучаснага перыяду, трэба сказаць, што асаблівасці літоўска-беларускіх земляў у межах Польшчы не толькі цалкам захаваліся, але ў апошні час яшчэ больш паглыбіліся. Да шэрагу фактараў, пра якія мы пагаворым ніжэй і якія фармуюць нашу краёвасць, дадаўся яшчэ адзін важкі чыннік, які раней не іграў тут вырашальнай ролі, а менавіта: *нацыянальны*.

Калі ў перыяд перад падзеламі Рэчы Паспалітай і нават у расійскія часы беларускі і літоўскі народы (*ludy*), якія тады стаялі на вельмі нізкім узроўні развіцця, не аказвалі амаль што ніякага ўплыву на складанне польска-літоўска-беларускіх адносін, бо ў той час толькі

⁴ Пастанова аб далучэнні Віленшчыны да Польшчы была прынята на паседжанні Віленскага сейма 20 лютага 1922 года. – *Заўвага навуковага рэдактара*.

ўшчэнт спаланізаваная шляхта кіравала грамадскім жыццём, то цяпер з-за дэмакратызацыі ўсяго жыцця і з-за хуткіх працэсаў нацыянальнага ўсведамлення вышэйзгаданых народаў ранейшая сітуацыя кардынальна змянілася.

Атрымалі права голасу, амаль цалкам выціснуўшы шляхту, у вялікай ступені ўжо нацыянальна свядомыя літоўскі і беларускі народы, якія ў апошнія дзесяцігоддзі прайшлі вялікую эвалюцыю. Не трэба пры гэтым забывацца пра вельмі важную рэч: з гэтых двух народаў літоўскі ўжо здабыў незалежнасць, дзеля чаго нашыя літоўцы маюць магчымасць параўноўваць мясцовыя ўмовы з тымі, якія ёсць у Літве, беларускі ж народ, дзеля вялікага гістарычнага непаразумення падзелены напалову цяперашняй польска-савецкай мяжой, перажывае той перыяд, які звычайна прыносіць вельмі шмат неспадзяванак. Гэта толькі час абуджэння да нацыянальнага жыцця, калі выбухі шавінізму знаходзяць шырокае поле дзейнасці, калі такі народ асабліва ўражлівы адносна ўсіх спраў, якія яго тычацца. Мы мелі яскравы доказ гэтага з “Грамадой”,⁵ з яе бунтам супраць абсурдных распараджэнняў папярэдных эндэцкіх урадаў.

Гэты важны момант польская дзяржава на працягу доўгіх гадоў зусім недаацэньвала, і менавіта гэтым тлумачыцца тое браджэнне, якое ў нацыянальных адносінах на літоўска-беларускіх землях можна назіраць нават да гэтага часу.

Гэтае браджэнне з вялікай доляй верагоднасці будзе працягвацца і надалей, калі польская нацыянальная палітыка не зменіць ранейшую лінію. Пакуль Польшча не створыць для літоўцаў, а перш за ўсё для беларусаў адпаведных умоў для развіцця, гэтыя народы натуральным чынам будуць тут той сілай, якая падрывае польскую дзяржаўнасць.

Ранейшая практыка паказала нам, што ўсялякія спробы, скіраваныя, нават з найлепшымі намерамі, на змякчэнне ўзніклых тут моцных нацыянальных антаганізмаў, пастаянна завяршаюцца нічым. Гэта тлумачыцца няведаннем уладнымі чыннікамі мясцовых умоў і шаблонным агульнапольскім падыходам да іх. Цяжка з аднолькавым поспехам стасаваць адпаведнае распараджэнне як да насельніка нейкага чыста польскага павета (напрыклад, Радзымінскага⁶), так і да жыхара аднаго з паветаў літоўска-беларускіх земляў, населенага палякамі, літоўцамі, беларусамі, расійцамі, татарамі і нават караімамі,

⁵ Маецца на ўвазе Беларуска-сялянска-рабочніцкая грамада*. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

⁶ Радзінскі павет уваходзіў у склад Мазавецкага ваяводства. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

а дагэтуль паміж літоўска-беларускімі землямі і ўсёй астатняй Польшчай не рабілася амаль ніякага адрознення.

Тут шаблонаў і толькі добрых намераў недастаткова. Трэба зжыцца з тутэйшай зямлёй, адчуць яе і добра ведаць мясцовыя складаныя адносіны, каб мець магчымасць іх рэгуляваць дзеля агульнай згоды жыхароў краю. Гэтага, аднак, цяжка вымагаць ад цэнтральных чынінікаў, якія нават пры наяўнасці добрай волі зрабіць гэтага не змаглі і не змогуць. Бяспланавасць, якой адзначаліся амаль усе ўрады ў галіне беларускай школьнай асветы, што перажывала такія галаваломныя выкрутасы, як адкрыццё адным польскім урадам больш за сотню беларускіх школ, закрыццё іх другім і іншыя падобныя выбрыкі, якіх не ведае ніводная гісторыя асветы, з'яўляюцца найлепшымі доказам гэтага.

З той сітуацыі, у якой не ўсе жыхары літоўска-беларускіх земляў маюць (у адпаведнасці з нашай ліберальнай канстытуцыяй і з нашымі прыгожымі лозунгамі, якія ўтрымліваюцца ў закліку “за нашу і вашу свабоду”) цалкам забяспечаныя ўмовы вольнага развіцця, трэба абавязкова знайсці нейкі выхад.

Гэтае пытанне тым больш пякучае, што незадаволенасць адпаведнай нацыянальнасці можа з часам, пад уплывам нашага ўсходняга суседа, набыць памеры, якія для цэльнасці дзяржавы могуць быць грозным *emento*,⁷ прытым ужо ў найбліжэйшай будучыні. Трэба памятаць, што высілкі Савецкай Расіі, скіраваныя на падрыў знутры небяспечных для яе дзяржаў, – а такой ёсць Польшча, – ідуць менавіта па лініі гульні на незадаволенасці нацыянальных меншасцяў. Трэба таксама памятаць, што ў выпадку сутыкнення з Расіяй літоўска-беларускія землі будуць для Польшчы галоўнай аперацыйнай базай, якая мусіць прадвырашыць перамогу. Не трэба нагадваць, што жыхары гэтай будучай базы павінны быць лаяльным элементам, бо ў адваротным выпадку нас чакае лёс Аўстрыі ва Усходняй Малапольшчы.⁸

Таму *мы, краёўцы*, лічым, што адзіным выходам з гэтай сітуацыі з'яўляецца рэалізацыя гарантаванага ў свой час літоўска-беларускім

⁷ Напамін (лац.). – *Заўвага перакладчыка.*

⁸ Усходняй Малапольшчай палякі часта называлі тэрыторыю Усходняй Галічыны, якая была населеная пераважна ўкраінцамі і палякамі. Падчас знаходжання гэтага рэгіёна ў складзе Аўстрыйскай імперыі цэнтральныя ўлады пастаянна імкнуліся гуляць на сур'ёзных супярэчнасцях паміж згаданымі двума народамі, прымаючы пачаргова бок то аднаго, то другога. У выніку па сапраўднаму лаяльным Аўстрыі не быў ні адзін, ні другі. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

землям асобнага арганічнага статусу, іншымі словамі – наданне ім тэрытарыяльнай аўтаноміі.

З моманту, калі гэта адбудзецца, на першае месца ў нашых унутраных пытаннях вылучацца краёвыя справы. Да кіравання нашым краем, акрамя дамінантнага тут польскага элемента, будуць дапушчаныя і няпольскія элементы. Тады яны стануць і для сябе, і для будучых пакаленняў таксама адказнымі за лёс гэтага краю, будуць дбаць пра ягоную будучыню, будуць сапраўды дзяржаватворчай сілай.

IV

Не менш важкімі чыннікамі, якія сведчаць на карысць захавання на літоўска-беларускіх землях краёвасці, іншымі словамі – надання ім тэрытарыяльнай аўтаноміі, з’яўляюцца *гаспадарчы і культурны*.

Літоўска-беларускія землі маюць адметную гаспадарчую структуру, якая адрознівае іх ад астатніх частак Польшчы. Уся дзяржаўная і грамадская гаспадарка на тых землях вядзецца хутчэй у рамках усяго былога Вялікага Княства Літоўскага, у якім гэтая гаспадарка фармавалася. Напрамак чыгуначных ліній, дарог і водных шляхоў, вытворчасць амаль аднолькавых тавараў, ідэнтычныя шляхі экспарту і крыніцы імпарту сведчаць нам пра тое, што цяперашнія літоўска-беларускія землі, якія ўваходзяць у склад Польшчы, складалі раней і складаюць цяпер адно цэлае, якое цалкам розніцца ад гаспадарчага аблічча Польшчы. Дзеля таго ў дачыненні да гэтых земляў неабходным з’яўляецца правядзенне лініі эканамічнай палітыкі, адрознай ад іншых частак Польшчы.

Культурны чынік, які не ўкладаецца ў рамкі агульнапольскага шаблону – гэта спецыфічная індывідуальнасць нашай сталіцы, Вільні, і яе ваколіцаў, гэта псіхалагічныя асаблівасці жыхароў нашага краю, якія толькі і маглі нарадзіць на свет такіх найвялікшых геніяў Польшчы, як народны вяшчун Адам Міцкевіч і геніяльны палітык ды ваеначальнік маршалак Юзаф Пілсудскі.

Гэта тыя духоўныя і інтэлектуальныя сілы, якімі жывілася раней і жывіцца дагэтуль агульнапольская культура, тыя сілы, якія дрэмлюць у індывідуальных якасцях літоўска-беларускіх земляў і іх жыхароў. Хоць мы не павінны цалкам замыкацца самі ў сабе, не даючы доступу шэрагу інавацый і зменаў, якія ідуць з захаду Польшчы –

аднак неабходна нашыя сілы належным чынам цаніць, ахоўваць іх ад шабланізацыі, якая можа дашчэнт у знішчыць бачныя знакі нашай культурнай асобнасці.

Аднак бадай што найважнейшым козырам у руках прыхільнікаў ідэі краёвасці на літоўска-беларускіх землях у цяперашніх межах Польшчы з’яўляецца *гістарычна-палітычны* чыннік.

Дастаткова вядомая рэч, што гістарычная Літва ўвайшла ў федэрацыйны саюз з Польшчай перш за ўсё дзеля пачуцця супольнай нямецкай небяспекі, якая ў роўнай ступені пагражала абодвум народам. З гэтага пункту гледжання ў апошні час сітуацыя не памянялася ані трошкі. Нямецчына па-ранейшаму ў той жа самай ступені пагражае Польшчы і Літве. Праўда, Ковенская Літва ў апошнія гады разыгрываецца Нямецчынай як карта ў змаганні супраць Польшчы, але гэта толькі гульня, разлічаная на дасягненне кароткатэрміновых мэтаў. Нямецкая палітыка ў сваёй экспансіі мусіць кіравацца на ўсход. Лозунг “*Drang nach Osten*” не быў пахаваны сусветнай вайной. Ён жыве і будзе жыць яшчэ ў некалькіх нямецкіх пакаленнях.

Нямецчыну змушаюць да гэтага яе геаграфічнае становішча, асаблівасці яе жыццядзейнасці, а перадусім аточаная польска-літоўскім морам Усходняя Прусія. Дастаткова нават адным вокам глянуць на карту, каб сабе цалкам усвядоміць, што ахвярай нямецкай экспансіі на Балтыцы стане ў першую чаргу Літва. Раней ці пазней Нямецчына адкрые адпаведныя карты. Аб’ектам яе гульні дакладна будзе Літва. Бачылі мы, зрэшты, дастатковае прадвесце гэтага падчас акупацыі.

Акрамя таго, тут уступае ў гульню і Расія, якая ў адпаведнасці з праграмай, сфармуляванай Пятром Вялікім, імкнулася і надалей будзе імкнуцца падпарадкаваць малыя народы, якія жывуць на берагах Балтыйскага мора. У барацьбе за падпарадкаванне сабе прыбалтыйскіх тэрыторый калісьці мусяць яшчэ адзін раз, калі не больш, сутыкнуцца паміж сабой гэтыя дзве магутнасці, якія ў выніку сусветнай вайны толькі да часу пазбаўленыя моцы – Нямецчына і Расія. У такіх умовах пытанне існавання пакінутых на волю ўласнага лёсу малых і слабых прыбалтыйскіх народаў было б адразу прадвырашана. Таму падаецца, што адзіным чыннікам, які быў бы здольны да таго, каб даць належны адказ захопніцкім памкненням таго ці іншага боку, чыннікам, які ўтрымліваў бы ў Прыбалтыцы раўнавагу, ёсць толькі Польшча.

І тут узнікае пытанне аднаўлення Вялікай Літвы з Вільняй, Менскам і Коўнам, Вялікай Літвы, якая з апорай на Польшчу стварала б міжнародную сілу, аб якую разбіваліся б тэрытарыяльныя прэтэнзіі як Нямеччыны, так і Расіі.

На нашу думку, аднаўленне Вялікай Літвы, якая ўключала б, як мы вышэй згадалі, Вільню, Коўна і Менск, мусіць адбыцца раней ці пазней. Землі, якія сёння складаюць Ковенскую Літву, Савецкую Беларусь, а таксама Віленшчыну, Наваградчыну і Гарадзеншчыну, складаюць арганічнае цэлае, штучны падзел якога не зможа пратрымацца доўга. Межы, якія аддзяляюць нас дэмаркацыйнай лініяй ад Ковенскай Літвы і, падкрэслім гэта яшчэ раз, праз вялікае гістарычнае непаразуменне дзеляць напалову жывое цэла беларускага народа, мусіць знікнуць. Менавіта ў гэтым кірунку незалежна ні ад каго працуе жыццё.

Ковенская ж Літва ў сваёй цяперашняй тэрытарыяльнай сітуацыі літаральна задыхаецца. Яе смутак па старажытнай сталіцы Вялікай Літвы ў пэўнай ступені зразумелы, але мусіць з цягам часу змяніцца на вялікі смутак па федэрацыі з Польшчай. У Савецкай Беларусі паралельна з ростам нацыянальнай свядомасці беларусаў, пачуццём эканамічнай асобнасці і г. д. ідзе моцнае памкненне ўсяго насельніцтва, якое жыве ў гэтым краі, да *аўтаноміі*. ЦВК⁹ у Менску не першы ўжо раз аднагалосна ўхваляе рэзалюцыю, якая патрабуе для БССР не толькі намінальнай, але і фактычнай аўтаноміі.

Гэты рух за аўтаномію ў Савецкай Беларусі будзе ўсё больш узмацняцца, бо ён, з аднаго боку, ёсць вынікам спецыфічных асаблівасцяў гэтага краю, штучна далучанага да Расіі, а з другой – натуральным наступствам узмацнення нацыянальных пачуццяў народа, які нядаўна абудзіўся да жыцця. Расія, аднак, без розніцы, якой яна будзе ў будучыні, ніколі не пагодзіцца на наданне беларусам поўнай аўтаноміі, бо гэта было б разбурэннем вуглавога каменя нацыяналістычнай расійскай палітыкі, дагматам якой ёсць *“единая и неделимая Россия”*. У такім выпадку справа мусіць дайсці да змагання, да ўзброенага скідання путаў няволі, навіязаных беларусам сілай. І тады ўвага беларусаў натуральным чынам мусіць звярнуцца ў кірунку іх старажытнай, супольнай з іншымі народамі сталіцы Вільні, а таксама ў кірунку Польшчы. Але варта адзначыць, што гэта

⁹ Цэнтральны выканаўчы камітэт (ЦВК) – фармальна вышэйшы орган выканаўчай улады ў БССР у 1920–1938 гады, які выконваў свае функцыі паміж з’ездамі Саветаў. Фактычна знаходзіўся пад кантролем Камуністычнай партыі. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

адбудзецца толькі тады, калі яны будуць бачыць, што іхнія браты ў межах Польшчы маюць усе магчымасці для вольнага нацыянальнага развіцця.

Калі ж параўнанне будзе сведчыць, што, імкнучыся да Польшчы, нічога лепшага яны не атрымаюць, то беларусы выберуць непазбежнае зло – Расію. Гэта ўмова *sine qua non*,¹⁰ якая адносіцца да польскай палітыкі ў дачыненні як да беларусаў, так і да літоўцаў. Польшча, такім чынам, мусіць на тэрыторыях, дзе жывуць гэтыя народы, стварыць такія ўмовы, каб стаць для народаў, якія некалі складалі разам з мясцовымі палякамі Вялікую Літву, прыцягальнай сілай. Гэта *найкарацейшы шлях да рэстаўрацыі ягелонскай ідэі, да федэрацыі Польшчы з Вялікай Літвой*.

Тут сама сабой напрашваецца выснова, што першым крокам у гэтым кірунку павінна быць наданне літоўска-беларускім землям у Польшчы *тэрытарыяльнай аўтаноміі*.

Ідэя ж краёвасці грунтуецца на дзвюх праграмах: максімальнай і мінімальнай. Максімальная праграма – *аднаўленне Вялікай Літвы і злучэнне яе ў федэрацыйным саюзе з Польшчай*. Мінімальная праграма – наданне землям са змешаным польска-літоўска-беларускім насельніцтвам тэрытарыяльнай аўтаноміі, якая ў разуменні краёўцаў з’яўляецца першым этапам для рэалізацыі максімальнай праграмы.

¹⁰ Літаральна “без чаго няма” (лац.). – Заўвага перакладчыка.